

RAAP-RAPPORT 2144

**Een archeologische verwachtings-
en beleidsadvieskaart voor de
gemeente Sittard-Geleen**

Deelrapport I: Samenvatting en aanbevelingen

dr. M. Verhoeven & ir. G.R. Ellenkamp

Archeologisch Adviesbureau

Inhoud

1 Samenvatting	5
1.1 Inleiding	5
1.2 Het onderzoek	5
1.3 Het rapport	6
2 Aanbevelingen	8
2.1 Inleiding	8
2.2 Behoud kennisbronnen	8
2.3 Ontsluiting en kwaliteitsversterking	10
Literatuur	12
Gebruikte afkortingen	12
Overzicht van figuren, tabellen en losse kaartbijlagen	12

1 Samenvatting

1.1 Inleiding

In opdracht van de gemeente Sittard-Geleen heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau voor het grondgebied van deze gemeente een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart vervaardigd. Deze kaart is een 'update' van de in 2004 door RAAP vervaardigde kaart (Van Waveren, 2004). Het doel van het opstellen van deze kaart is om ten behoeve van toekomstige planvorming en planuitvoering inzicht te verschaffen in de aanwezigheid en het karakter van de archeologische en historische resten in de gemeente. Door aan de verwachte en bekende archeologische en historische resten een concreet beleidsadvies te koppelen, vormt de kaart een eerste praktisch handvat bij de inpassing van de archeologie bij planvorming en uitvoering in de gemeente.

1.2 Het onderzoek

Binnen de gemeente is een relatief groot aantal (n=779) archeologische vindplaatsen bekend, waaronder vele archeologische monumenten (n=43). Het opwerken van gegevens uit museum Het Domein te Sittard en een inventarisatie van gegevens van oudheidkundige verenigingen en amateur-archeologen heeft geresulteerd in een toename (n=170) van het aantal bekende vindplaatsen. Voor het opstellen van de archeologische verwachtingskaart heeft in eerste instantie een inventarisatie plaatsgevonden van deze vindplaatsen alsmede van landschappelijke (geologische en geomorfologische) en bodemkundige gegevens van het grondgebied. Tevens zijn reeds uitgevoerde archeologische onderzoeken geïnventariseerd en heeft een literatuuronderzoek plaatsgevonden.

De gemeente is archeologisch gezien met name van belang vanwege:

1. het grote aantal vindplaatsen van de vroeg-neolithische bandkeramische cultuur (LBK);
2. sporen van bewoning uit de Bronstijd en IJzertijd op het Hoogveld bij Sittard;
3. het relatief grote aantal Romeinse villas (n=20);
4. de brede spreiding van vindplaatsen uit de IJzertijd, Romeinse tijd en de Middeleeuwen;
5. de rijke geschiedenis van de stad Sittard, met name de middeleeuwse verdedigingswerken;
6. de 9 nog bestaande kastelen en de vele - in de meeste gevallen verdwenen – watermolens (n=14);
7. sporen uit de Vroege Middeleeuwen in Holtum Noord.

Op basis van de genoemde inventarisaties is een archeologisch verwachtingsmodel opgesteld. Dit model doet een uitspraak over de meest waarschijnlijke locaties voor vindplaatsen van (pre-)historische samenlevingen. Het model vindt haar weerslag in een archeologische verwachtingskaart waarop door middel van vlakken (verwachtingszones) vlakdekkend inzicht in de archeologische verwachtingen voor de gemeente wordt gegeven.

RAAP-RAPPORT XXXX

Hier de titel van het rapport: kies voor een bondige weergave met een logische afbreking

Het totale model bestaat uit 3 deelmodellen: een model voor gemeenschappen van zogenaamde jager-verzamelaars (periode Paleolithicum-Mesolithicum) en een model voor zogenaamde landbouwgemeenschappen (periode Neolithicum t/m Nieuwe tijd). Deze 2 modellen hebben betrekking op nederzettingen in droge landschappen. Het derde model is specifiek ontwikkeld voor verschillende soorten vindplaatsen in natte landschappen.

Met betrekking tot zowel jager-verzamelaars- (27 vindplaatsen) als landbouwers (553 vindplaatsen) is vastgesteld dat in vrijwel alle perioden (Paleolithicum t/m Late Middeleeuwen) de meeste bekende en te verwachten vindplaatsen (kampementen en nederzettingen) zijn gesitueerd in een zone tot maximaal 450 m breed langs:

1. beekdalen;
2. geulen;
3. laagten;
4. droogdalen.

Deze zogenaamde gradiëntzones, dat wil zeggen gebieden gelegen tussen lage/natte en hoge/droge arealen, waren aantrekkelijk als vestigingsplaatsen omdat vanuit deze locaties verschillende natuurlijke bronnen op gemakkelijk bereikbare afstand lagen (met name water, landbouwgrond, jachtwild). Voorts dienden dalen, geulen en laagten als transport- en migratieroutes voor respectievelijk mens en dier. Binnen de natte landschappen zijn 8 verschillende verwachtingszones aangegeven waar zich bijzondere archeologische resten kunnen bevinden, zoals bruggen, afvaldumps en rituele deposities.

1.3 Het rapport

Het gepresenteerde onderzoek bestaat uit 2 deelrapporten:

1. Deelrapport I: samenvatting en aanbevelingen;
2. Deelrapport II: landschap en archeologie, inclusief catalogus (op CD) van archeologische vindplaatsen (monumenten, ARCHIS-waarnemingen, vondstmeldingen), onderzoeksmeldingen en de status van onderzoeken.

De grote kaartbijlagen zijn per deelrapport afzonderlijk genummerd (deelrapportnummer gevolgd door kaartnummer). Onderhavig *deelrapport I* betreft een samenvatting van het onderzoek zoals gerapporteerd in deelrapport II, alsmede de aanbevelingen met betrekking tot archeologisch beleid in de gemeente (kaartbijlage I-1).

Deelrapport II volgt in grote lijnen de opzet van het onderzoek. In hoofdstuk 1 worden de achtergrond, doelstelling en onderzoeksopzet verwoord. Hoofdstuk 2 geeft een landschappelijke beschrijving en inzicht in de geologische, geomorfologische, bodemkundige en hydrologische eigenschappen van het grondgebied. In hoofdstuk 3 wordt de bewoningsgeschiedenis in relatie tot het landschap gepresenteerd en worden de ontwikkeling van de historische bewoningskernen en de belangrijkste historische elementen besproken. In hoofdstuk 4 wordt het specifieke archeologische databestand van de gemeente behandeld. Er wordt met name ingegaan op de basisgegevens en de bewerkingen daarvan

RAAP-RAPPORT XXXX

Hier de titel van het rapport: kies voor een bondige weergave met een logische afbreking

om te komen tot de achterliggende database voor het archeologisch verwachtingsmodel. In hoofdstuk 5 wordt het archeologische verwachtingsmodel, voor zowel droge als natte landschappen, in detail gepresenteerd.

Er zijn 3 tekstbijlagen. Bijlage 1 is een verklarende woordenlijst van termen in het kader van archeologisch werk en archeologisch beleid. Bijlage 2 is een catalogus van archeologisch onderzoek in de gemeente Sittard-Geleen. In bijlage 3 zijn nuttige adressen en websites vermeld. Bijlage 4 is de catalogus - bijgevoegd op CD - met gegevens omtrent archeologische vindplaatsen en monumenten alsmede andere cultuurhistorische elementen.

Behalve tekstbijlagen zijn er 5 kaartbijlagen (die in tekstbijlage 1 worden toegelicht). Kaartbijlage II-1 is een overzicht van alle archeologische vindplaatsen (inclusief monumenten), onderzoeksmeldingen en ontgroningen in de gemeente (peildatum juli 2009). Kaartbijlage II-2 betreft de vindplaatsen, onderzoeksmeldingen en ontgroningen in de gemeente. Kaartbijlagen II-3 is de archeologische verwachtingskaart met betrekking tot droge landschappen voor zowel jager-verzamelaars (periode Paleolithicum-Mesolithicum) als landbouwers (periode Neolithicum t/m Nieuwe tijd). Kaartbijlage II-4 is de archeologische verwachtingskaart voor alle perioden in natte landschappen. Kaartbijlage II-5 is het 'hart' van het rapport: het is de archeologische verwachtingskaart voor alle landschappen en perioden (de bijbehorende adviezen worden in dit deelrapport I gegeven). Kaartbijlage II-6 is een cultuurhistorische waardenkaart.

2 Aanbevelingen

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gedaan met betrekking tot het beschermen van het archeologisch bodemarchief tegen aantasting, dat wil zeggen behoud kennisbronnen (§ 2.2), waarbij ondergrenzen een sturende rol spelen (§ 2.3). De aanbevelingen (§ 2.4) hebben meer specifiek betrekking op de archeologische en historische identiteit van de gemeente Sittard-Geleen.

2.2 Behoud kennisbronnen

De archeologische verwachtings- en advieskaart (kaartbijlage I-1)

De omgang met archeologische verwachtingszones en de archeologische monumenten laat zich vertalen in verschillende adviezen ten aanzien van bodemingrepen. De archeologische verwachtingskaart is een eerste stap naar een goed gefundeerd archeologisch beleid ten aanzien van het grondgebied van de gemeente.

De archeologische verwachtingskaart is een combinatie van de archeologische verwachting voor jager-verzamelaars en landbouwers in zowel droge als natte landschappen. Door een archeologische verwachting uit te spreken voor een grondgebied kan een advies geformuleerd worden ten aanzien van te volgen procedures in geval van verstoring van archeologische resten in het desbetreffende grondgebied. Met betrekking tot de archeologie is de kaart algemeen van opzet omdat vanwege de combinatie van de verwachtingszones de periode-specifieke informatie verdwijnt.

Ten behoeve van het overzicht wordt in figuur 1 een overzicht gepresenteerd van de Archeologische Monumenten Zorg (AMZ-fasering). Deze fasering wordt in Nederland gebruikt in vergunningsplichtige ruimtelijke ontwikkelingen waarbij bodemingrepen plaatsvinden.

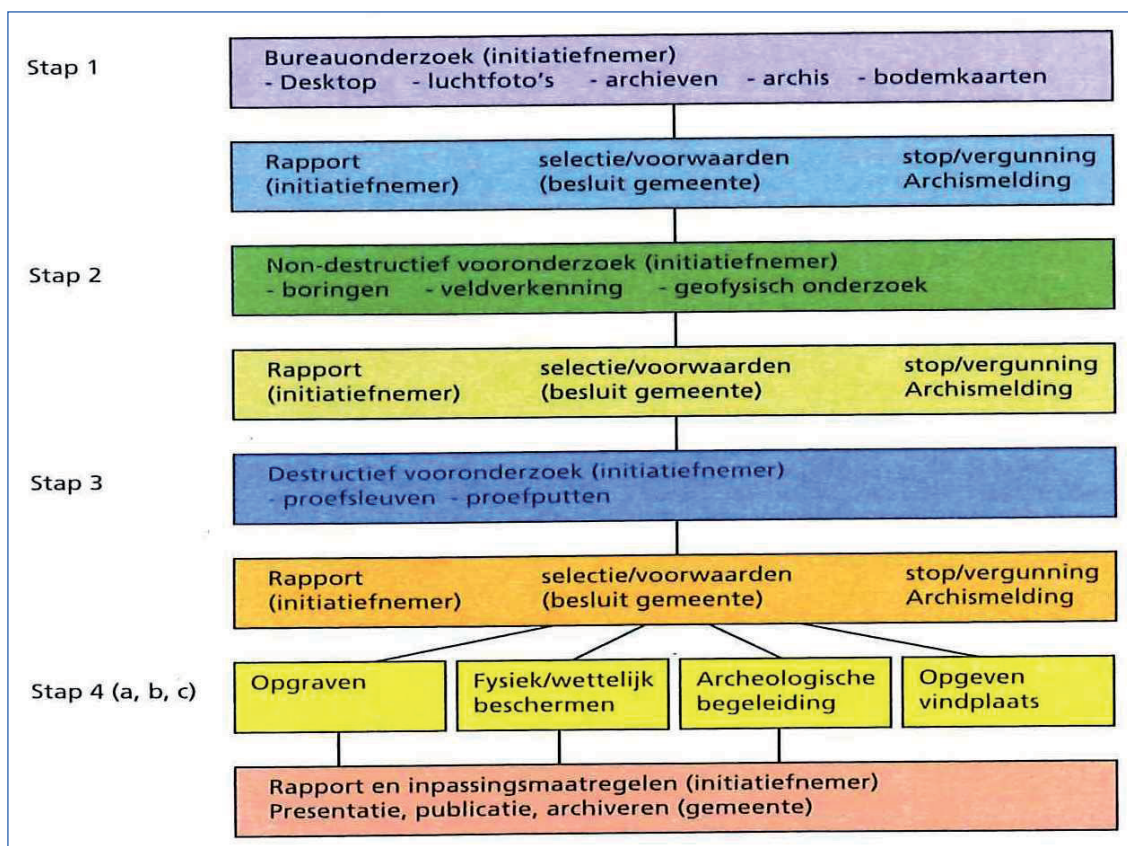
Het algemene uitgangspunt is dat om het archeologisch erfgoed *'in situ'* te bewaren en te streven naar een extensieve vorm van landgebruik. In het buitengebied dient gestreefd te worden naar een extensieve vorm van agrarisch landgebruik (bijv. grasland) en naar natuurinrichting zonder diepe bodemingrepen (dus bijv. niet diepploegen). Wanneer dit niet mogelijk is, gelden er bij bodemingrepen verschillende ondergrenzen voor verschillende soorten gebieden en vindplaatsen; deze zijn weergegeven op kaartbijlage I-1 en in tabel 1.

RAAP-RAPPORT XXXX

Hier de titel van het rapport: kies voor een bondige weergave met een logische afbreking

Categorie	Verwachting/waarde	Bodemingreep *
1	AMK-terrein; terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd	wordt bepaald door de RCE
2	AMK-terrein; terrein van zeer hoge en hoge archeologische waarde AMK-terrein; terrein van hoge archeologische waarde, kern Sittard AMK-terrein; terrein van archeologische waarde Zone rondom ARCHIS-waarneming/vondstmelding/vindplaats	50 m ² , 30 cm
3	AMK-terrein; terrein van hoge archeologische waarde, historische kernen	100 m ² , 30 cm
4	Hoge verwachting voor droge landschappen Hoge verwachting voor droge landschappen, provinciaal aandachtsgebied Middelhoge verwachting voor droge landschappen Middelhoge verwachting voor droge landschappen, provinciaal aandachtsgebied Hoge verwachting voor natte landschappen Hoge verwachting voor natte landschappen, Maasafzettingen Middelhoge verwachting voor natte landschappen Onbekende verwachting voor droge en natte landschappen	500 m ² , 30 cm
5	Lage verwachting voor droge landschappen, provinciaal aandachtsgebied	10.000 m ² , 30 cm
6	Lage verwachting voor droge en natte landschappen	50.000 m ² , 30 cm
7	Lage verwachting voor ontgronde gebieden Lage verwachting voor vrijgegeven onderzoeksgebieden	Geen restricties

Tabel 1. Ondergrenzen voor bodemingrepen bodemingrepen (RCE = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed; * = telkens 2 getallen: Gebied groter dan / ingreep dieper dan).

Figuur 1. Schematische voorstelling van het AMZ-proces.

Gebieden met meerdere verwachtingen

In het geval van bodemingrepen met verschillende verwachtingswaarden geldt in principe de hoogste verwachtingswaarde, maar dit moet van geval tot geval door het bevoegd gezag worden bepaald (maatwerk).

Onderzoeksgebieden

Voor onderzoeksgebieden, dat wil zeggen gebieden die reeds onderzocht zijn, geldt de verwachting voor de zone waarin deze gebieden liggen en de hieraan gekoppelde adviezen, tenzij uit de rapportage van het onderzoek blijkt dat in het gebied geen archeologische resten zijn aangetroffen of dat de archeologische resten zijn opgegraven.

Provinciale aandachtsgebieden

Vooruitlopend op de invoering van de nieuwe Wet Ruimtelijke ordening, waarin de provincies alleen nog mogen oordelen over bestemmingsplannen indien er sprake is van provinciaal belang, heeft Gedeputeerde Staten van de Provincie Limburg in 2008 besloten wat zij archeologisch van provinciaal belang acht. Daartoe heeft ze een aantal zogenaamde archeologische aandachtsgebieden aangewezen. Dit zijn representatieve en relatief gave delen van de verschillende Limburgse cultuurlandschappen met een groot potentieel aan archeologische waarden. De Provincie wil zich inzetten voor het behoud en onderzoek van archeologische waarden in deze gebieden en voor kwalitatief archeologisch onderzoek.

Het uitgangspunt hierbij is niet de bescherming van het gehele aandachtsgebied. Het basisprincipe voor het beleid is een hoge kwaliteit van het archeologisch onderzoek. Omdat niet alle vindplaatsen even belangrijk zijn en niet alle waardevolle vindplaatsen behouden kunnen blijven, zullen in het gehele archeologische onderzoekstraject keuzes gemaakt moeten worden. Ruimtelijke ontwikkelingen kunnen dus wel plaatsvinden in de provinciale aandachtsgebieden, maar alleen als er in een vroegtijdig stadium adequaat archeologisch onderzoek wordt verricht.

Vanwege de hoge verwachting voor de aanwezigheid van nederzettingen en grafvelden van de Lineair-Bandkeramische cultuur en andere archeologische perioden, is het relatief gave lössgebied 'Graetheide' aangewezen als aandachtsgebied. Dit gebied ligt in het noordwesten van de gemeente Sittard-Geleen, tussen Sittard, Geleen en Born (zie kaartbijlage I-1).

2.3 Ontsluiting en kwaliteitsversterking

Ontsluiting en kwaliteitsversterking

In de gemeente Sittard-Geleen is sprake van een aantal bijzondere prehistorische en historische gebieden en resten die zich lenen voor ontsluiting en kwaliteitsversterking. Zoals reeds vermeld, is het Graetheide-gebied aangewezen als provinciaal aandachtsgebied. Daarnaast (en daarbinnen) is sprake van de volgende belangwekkende resten:

1. een groot aantal vindplaatsen van de vroeg-neolitische bandkeramische cultuur (LBK);
2. sporen van bewoning uit de Bronstijd en IJzertijd op het Hoogveld bij Sittard;
3. een relatief groot aantal Romeinse villas, verspreid door de hele gemeente;
4. rijke geschiedenis van de stad Sittard, met name de middeleeuwse verdedigingswerken;

RAAP-RAPPORT XXXX

Hier de titel van het rapport: kies voor een bondige weergave met een logische afbreking

5. negen nog bestaande kastelen;
6. veertien - in de meeste gevallen verdwenen - watermolens.

Archeologische en historische resten kunnen alleen ontsloten worden als de kwaliteit er van gewaarborgd is. In de bijlagen 1 en 2 worden in dit verband achtereenvolgens de fysieke bescherming en inrichting van archeologische terreinen en de kwetsbaarheid van archeologische resten besproken. Deze resten kunnen wellicht verder worden ontsloten, waardoor het maatschappelijk draagvlak voor archeologie wordt vergroot. Dit kan bijvoorbeeld door middel van:

1. het plaatsen van informatieborden bij belangrijke vindplaatsen;
2. het reconstrueren van oude gebouwen, structuren of gebieden;
3. het inrichten van bezoekerscentra;
4. het vervaardigen van brochures en publiekpublicaties.

De rol van amateur-archeologen

In de gemeente Sittard-Geleen wordt reeds geruime tijd samengewerkt met amateur-archeologen en amateur-historici; museum Het Domein en de gemeentelijke archiefdienst zijn daarbij een bindende factor. Bij bovengenoemde activiteiten kunnen de lokale amateur-archeologen en -historici daarom een belangrijke bijdrage leveren. Ze beschikken immers in veel gevallen over zeer gebieds-specifieke kennis. Bovendien zijn ze vaak goed op de hoogte van lokale ontwikkelingen met betrekking tot bodemingrepen, zodat ze de gemeente op tijd kunnen waarschuwen als er iets wordt gevonden of iets mis dreigt te gaan. In dit kader kunnen wellicht samenwerkingsovereenkomsten worden opgesteld waarin bepaald wordt welke rol amateur-archeologen in het gemeentelijk beleid hebben. Zo kunnen ze bijvoorbeeld worden ingeschakeld bij de inspectie van ontsluitingen.

Literatuur

Waveren, A.M.I van, 2004. Gemeente Sittard-Geleen; een archeologische verwachtings- en advieskaart. Deelrapport I: de archeologische verwachtings- en advieskaart; Deelrapport II: toelichting op de kaartbijlagen 1 t/m 4; deelrapport III: catalogus van vindplaatsen. *RAAP-rapport 1045*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.

Gebruikte afkortingen

AMZ	Archeologische Monumenten Zorg
LBK	Lineaire Bandkeramiek
-Mv	beneden maaiveld
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Overzicht van figuren, tabellen en losse kaartbijlagen

Figuur 1. Schematische voorstelling van het AMZ-proces.

Tabel 1. Ondergrenzen voor bodemingrepen bodemingrepen (RCE = Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed; * = telkens 2 getallen: gebied groter dan / ingreep dieper dan).

Kaartbijlage I-1. Archeologische beleidkaart.